# ROLUL NEGUSTORILOR EVREI ÎN EXTINDEREA RELAȚIILOR COMERCIALE DINTRE IMPERIUL RUS ȘI PRINCIPATUL MOLDOVA la sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea

**Irina Cereș**

Problema contribuției negustorilor evrei la menținerea și dezvoltarea relațiilor comerciale moldo-ruse a fost abordată tangențial în istoriografie sau de cele mai multe ori fiind omisă conștient de către cercetători. Explicația cea mai plauzibilă a omisiunii constă, probabil, în faptul că tematica referitoare la evrei reprezintă un subiect pasibil de inepuizabile controverse și polemici. În cercetarea acestei teme este indicat să nu fim predispuși la prejudecăți, istoricul trebuie să spună lucrurilor pe nume, chiar dacă de multe ori sunt sensibile și dor.

Despre evreii din Țara Românească, Moldova, Banat, Bucovina și Transilvania s-au scris multe articole și studii în cursul secolului al XIX-lea și prima jum. a sec. al XX-lea. Istoricii N. Iorga și E. Hurmuzaki au inclus în corpusurile lor documentare izvoare de primă mână, cel dintâi scriind și câteva studii cu specială referință la evrei. C.C. Giurescu și G. Zane s-au referit în diverse contexte la prezența, ocupațiile și raporturile evreo-române. Nu trebuie subestimate nici contribuțiile lui Moses Gaster, Eduard și Moses Schwarzfeld (1914), J. Pineles (1928), o parte din aceste studii putând fi folosite în urma unei severe examinări a descrierilor și pe baza confruntării cu izvoarele provenite din arhive. O preocupare importantă pentru dezvăluirea subiectului dat aflăm în însemnările și scrierile lui I. Kara (1997) și Lazăr Rosenbaum (1947).

Dintre autorii care s-au preocupat de această problemă îi menționăm și pe N. Iorga (1910; 1913), P. Cernovodeanu (1997), S. Mărieș (1985), I.N. Angelescu (1916), Anastase N. Hâncu (1941), Ecaterina Negruți (1996), G. Constantinescu (2000), J.D. Condurachi (1918) etc.

Un rol important în ilustrarea situației evreilor din România revine celor trei volume de „Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România”, elaborate de Centrul de Documentare al Federației Comunităților Evreiești și la a căror realizare au contribuit Victor Eskenasy, Mihai Spielmann și Lya Benjamin. Însă, studiile cercetătorilor enumerați n-au epuizat arealul investigațiilor științifice în această direcție.

Imaginea evreilor este oglindită în surse în mod diferit. Spre exemplu, D. Cantemir, în „Descrierea Moldovei”, a apreciat cu obiectivitate prezența elementului evreiesc în Moldova, ceea ce nu putem spune despre autorul Cronicii Gileștilor și alți cronicari ai timpului, care nu s-au putut lipsi de prejudecăți atunci când au relatat despre „tragicul caz al omorului ritual de la Onițcani” (Izvoare 1988, 52-54).

O parte din evreii stabiliți în Țara Moldovei provin din Imperiul Otoman, numiți sefarzi[1], care în secolul al XVI-lea, au fost izgoniți din Spania și Portugalia, găsindu-și ulterior refugiul în țările islamice (Constantinescu 2000, 37). Cea mai mare parte a evreilor stabiliți în Moldova provin din Europa Centrală și erau cunoscuți drept evrei ashkenazi. În linii generale, până la semnarea convenției de cedare a Bucovinei (7 mai 1775), prezența evreilor în Țara Moldovei a fost nesemnificativă, fiind vorba doar de cazuri izolate. Situația s-a schimbat la finele secolului al XVIII-lea, când imigrarea evreilor a devenit fără precedent. Ei veneau din diferite regiuni ale Europei, fiind motivați mai mult de rațiuni economice și rareori din cauze de ordin politic sau confesional. Practicau preponderent comerțul și meseriile. Comparativ cu Muntenia, în Țara Moldovei a existat o populație evreiască mai numeroasă și cu un mod de viață mai bine organizat (Cernovodeanu 1997, 25). Imigrarea populației evreiești în Moldova a fost cauzată de către un șir de măsuri de constrângere, aplicate față de reprezentanții acestei etnii de către autoritățile ruse și austriece în teritoriile aflate în vecinătatea Moldovei. Până la prima împărțire a Poloniei (1772), în Rusia era interzis accesul evreilor, fiind

[1] Sefarzi – evreii din Sefarad, nume care a fost dat de profetul Obadia unui loc unde israeliții erau ținuți în captivitate. Sub acest nume sunt cunoscuți în general evreii de rit spaniol emigrați din Spania în nordul Africii, în Orientul Apropiat și în unele țări europene.

consideraţi o sursă permanentă de nenorociri şi de ameninţare pentru creştinism. Această poziţie a guvernului ţarist a fost atenuată de către Ecaterina a II-a, fiind nevoită să accepte comunităţile evreieşti din teritoriile poloneze anexate după prima împărţire a Poloniei (1772).

În Rusia li s-au aplicat restricţii drastice: li se interzicea, cu excepţia celor cu studii universitare, să locuiască în oraşele centrale ale ţării, erau aplicate măsuri de interdicţie a căsătoriilor evreilor cu neevrei fără o autorizaţie specială, era aplicată o fiscalitate excesivă, tinerii evrei erau recrutaţi în armata imperială. În cazul în care evreii nu respectau toate aceste restricţii, erau expulzaţi din ţară (Negruţi 1996, 396). În urma celei de-a doua (1792) şi a treia împărţiri teritoriale (1795) a Poloniei, au fost atestate câteva valuri de emigranţi evrei în Moldova. Ca rezultat sporeşte numărul evreilor din Moldova, numai la Iaşi în perioada anilor 1786-1792 numărul evreilor a crescut de patru ori, la fel şi taxele plătite de ei. Evreii hrisoviţi au plătit în anul 1796 dări în mărime de 8000 de lei (16 pungi). De asemenea, au achitat banii angăriilor (8000 lei), cotul de postav al cămăraşului şi venitul agiei pentru cârciumi (Iorga 1913, 23). Relatările călătorilor străini certifică răspândirea evreilor în Ţările Române. Franz Joseph Sulzer menţiona în 1781 că „în Moldova, aproape că nu există târg care să nu fie plin de evrei” (Izvoare 1990, 237-238). Prezenţa negustorilor străini este confirmată şi prin faptul că în anul 1795, la Chişinău au fost impuse impozitului circa 55 de prăvălii şi 30 de cârciumi, iar proprietarii acestora au plătit un impozit de 1696 lei, dintre care – 800 de lei au plătit moldovenii, 720 – evreii, 96 – sârbii şi 80 de lei – armenii (Мунтян 1971, 270). Numărul evreilor a crescut la începutul secolului al XIX-lea, în special în timpul războiul ruso-turc din 1806-1812. Astfel, potrivit calculelor lui J. Manolescu-Mladian, în Moldova în 1803 erau aproximativ 12.000 de evrei, reprezentând 2% din totalul populaţiei creştine şi 1% din toţi locuitorii (Iorga 1925, 38). Documentele de arhivă şi sursele publicate ne permit să nu fim de acord cu afirmaţia lui Ştefan Zeletin, care afirmă că evreii îşi fac apariţia în viaţa economică românească abia după tratatul de la Adrianopol, când Principatele Române sunt atrase în vârtejul vieţii capitalismului apusean. Atunci „când începe transformarea societăţii noastre agrare, distrugerea ei, lăsându-se locul capitalismului cotropitor”.

Descrierile călătorilor străini relatează de multe ori cu privire la prezenţa activă a evreilor în viaţa societăţii româneşti. Ele îi menţionează pe evrei, alături de ceilalţi străini, aşa cum apăreau ei pe uliţe, în dughenele lor şi chiar în contactul nemijlocit cu autorii respectivelor însemnări. Documentele şi sursele cercetate ne permit să constatăm că evreii s-au îndreptat spre meleagurile româneşti nu numai din motivul căutării unor noi surse de existenţă sau din cauza pogromurilor şi expulzărilor din vestul şi centrul Europei, ci fiind atraşi de perspectiva privilegiilor ce li se acordau pentru practicarea comerţului şi a unor meserii.

Creşterea numerică a populaţiei evreieşti din Moldova la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea a fost determinată de motive social-politice. Sosirea unui număr mare de evrei a fost facilitată atât de măsurile anti-evreieşti luate de pe teritoriile aflate sub stăpânire rusească şi austriacă, pe de o parte, cât şi de atitudinea tolerantă şi binevoitoare a domnilor moldoveni, cu toate că aceştia erau antrenaţi în diverse acţiuni ilegale. Creşterea numărului evreilor a stârnit îngrijorare în rândul boierilor, care-şi manifestă nemulţumirea prin „Anaforaua boierilor din 5 iulie 1804”, în care menţionau că „impozitul evreilor trebuia sporit, deoarece ei să adună mulţime din toate părţile, care nimică altă nu folosesc, decât numai că pricinuiesc în mare scumpete zahareaoa şi acei săraci dintre dânşii, însărcinând pe al lor neam, s-au umplut târgurile de jidovi fără a avea vreun folos de la dânşii domniea sau ţara” (Codrescu 1852, 19). Evreii se hrănesc mai mult cu cârciume şi dau aici prilej poporului să bea şi să se strice, prin expulzarea lor ar fi hrana mai ieftină, beţiile s-ar mai opri, înşelătoria în negoţul cu mărfuri ar înceta, preţul arenzilor ar scădea şi satele s-ar păstra şi mai departe... Până acum n-am văzut evreu la plug, nici pe unul îndeplinind munca ţărănească, dar am văzut creştini arând pentru evrei (Iorgulescu 1926, 190). Aceeaşi observaţie o face şi Huber, consulul Franţei la Iaşi, care consideră că prezenţa masivă a evreilor în ţară era o consecinţă a toleranţei şi protecţiei turceşti, cu care moldovenii se obişnuiseră. Numărul evreilor începea să îngrijoreze, într-o asemenea măsură, încât localnicii se gândeau să-i impună o limită. Singurul remediu fiind o reducere a efectivelor de emigranţi împinşi la expatriere de opresiunea ţaristă, cu toate că Huber credea că o astfel de lege ar fi foarte stânjenitoare (Furnică 1931, 418).

Prozatorul maghiar Kelemen Mikes, vorbind în Scrisorile sale despre viaţa comercială a Iaşilor, observă că „negoţul îl ţin jidovii şi armenii" (Izvoare 1990, 32), o realitate valabilă pentru întregul ţinut. Stabilirea evreilor în Principate a fost încurajată de climatul care-l oferea această zonă pentru reuşitele economice.

Negustorii evrei au jucat un rol important în comerţul moldovenesc, fapt confirmat de D. Cantemir în „Descrierea Moldovei": „evreii nu au altă îndeletnicire decât neguţătoria şi să ţină hanuri... Căci neguţătorii străini: turci, evrei, greci şi armeni, pe care obişnuit îi numim gelepi, şi-au însuşit, din pricina nepăsării a lor noştri, tot comerţul Moldovei..." (Cantemir 1973, 297-299). Chiar dacă această constatare conţine o doză de subiectivism, este cert că în mediul românesc acţionau permanent numeroşi negustori străini, atraşi fiind de bogăţiile ţării, de materiile prime, produsele pământului, de privilegiile şi protecţia ţarismului şi de toleranţa domnilor, deoarece nu putem explica preponderenţa negustorilor străini în comerţul ţinutului numai prin ireverenţa moldovenilor faţă de comerţ. N. Djuvara, analizând interesul evreilor faţă de comerţul moldovenesc, menţiona că el a fost generat de „...lipsa unei clase mijlocii bine structurate, în stare să se apere, pasivitatea ţăranilor, complicitatea boierilor pe care-i serveau cu multă dibăcie, ca oameni buni la toate, ca zarafi şi, mai ales, ca stăpâni de cârciumi la sate" (Djuvara 1995, 180). Negustorii care veneau din ţările vecine şi se stabileau cu traiul în Principatul Moldova, n-aveau voie să-şi desfacă marfa în târguri şi oraşe decât după o prealabilă înţelegere cu starostia locală şi vânzând-o cu ridicata, iar nu cu mărunţişul (Condurachi 1918, 40). P. Cernovodeanu menţiona că în epoca fanariotă „a crescut ponderea elementului evreiesc în viaţa economică a Ţărilor Române prin participarea sa la prosperitatea generală" (Cernovodeanu 1997, 28).

Ţarismul căuta să atragă în Principate negustori şi industriaşi străini, inclusiv din guberniile ucrainene şi ruse, acordându-le diverse înlesniri şi privilegii în comerţul interior şi în exportul mărfurilor în guberniile interne ruse. Aceştia, beneficiind, în baza legii de la 1 ianuarie 1807, de comerţul liber, fără plata prestaţiilor şi a taxelor în primele 6 luni[2], au găsit în aceasta regiune, ce nu dispunea de o industrie proprie, condiţii favorabile de activitate şi o piaţă sigură de desfacere a mărfurilor industriale. Nu întâmplător numărul negustorilor de peste hotare – evrei, greci şi armeni şi din guberniile interne ruse creşte considerabil. Conform datelor din 27 mai 1808, în Chilia se ocupau cu comerţul şi meşteşugăritul 16 negustori şi mici burghezi evrei din Odesa, Balta, Tiraspol, Nemirov, Dubăsari, Bender etc. Şeful vămilor de control N. Baikov, caracterizând oraşul Akkerman, scria în 1813 că „...mulţi negustori greci, armeni şi evrei s-au aşezat aici, folosindu-se de avantajele aşezării geografice" şi practică nu numai comerţul interior, dar şi exportă „...diferite produse pentru a le comercializa în Odesa şi gubernia Herson" (Tomuleţ 2002, 298). Aici menţionăm că la începutul sec. al XIX-lea negustorii evrei, alături de alţi negustori străini, beneficiau de privilegii considerabile ce le erau acordate în Rusia. Preponderenţa evreilor pe piaţa internă a Moldovei se explică prin faptul că în baza ucazului din 1804, evreii au primit dreptul de a locui în 15 gubernii apusene ale Rusiei. Conform statutului din 1804, evreii din Moldova, ca şi cei din Rusia, erau împărţiţi în patru categorii sociale: negustori, meşteşugari, agricultori şi starea mic-burgheză. În aceste patru categorii sociale un loc aparte le revine negustorilor ce deţineau un rol important în comerţul Principatului Moldova. Administraţia imperială rusă a promovat o serie de măsuri cu scopul de a-i atrage pe evrei, prin crearea coloniilor evreieşti, de a-i deprinde cu diferite activităţi de muncă – în special cu agricultura. Adoptarea unei asemenea măsuri a fost dictată, de fapt, de intenţia guvernului de a reduce numărul evreilor care se ocupau cu comerţul mărunt care, după părerea autorităţilor, nu le aducea mari foloase, dar cauza mari prejudicii comerţului în general. Prin această măsură se urmărea şi scopul de a lărgi starea socială a producătorilor şi, ca urmare, de a-i obişnui pe evrei cu ordinea, cu viaţa sedentară, să-şi organizeze eficient gospodăria şi să exercite munci permanente concrete, prin încadrarea în diferite activităţi de muncă, deci, să-i facă cetăţeni de folos statului[3]. La 9 decembrie 1804 este adoptat Regulamentul despre evrei, prin care se interzicea evreilor să se ocupe cu arenda, să aibă în posesie cârciumi, hanuri, restaurante, beciuri, etc. Regulamentul avea ca scop de a-i scoate pe evrei din sate şi cătune, de a-i deprinde cu viaţa agricolă, acordându-le dreptul de a cumpăra sau a arenda pământ, de a se transfera cu traiul pe pământurile statului, în care scop urma să le dea până la 30000 desetine de pământ (ПСЗРИ 1830, 731-737).

[2] ANRM, F. 1, inv. 1, d. 2286, f. 709.

[3] Pentru mai multe informaţii vezi: Tomuleţ 2012, 576-590.

Măsurile întreprinse de țarism au contribuit la consolidarea pe piața Principatelor Române a negustorilor străini – greci, armeni, evrei, ruși, ucraineni, bulgari etc. Negustorii evrei constituiau cea mai mare parte a burgheziei comerciale din Principatul Moldova, beneficiind de privilegiile comerciale acordate de către țarism, se ocupau, de regulă, cu comerțul mărunt, majoritatea fiind precupeți, pe când armenii și grecii se ocupau cu comerțul angro.

O mare parte dintre evreii antrenați în raporturile economice moldo-ruse erau supuși străini, constituind o categorie aparte, privilegiată în viața social-economică a târgurilor și orașelor moldovenești. Supușii străini, inclusiv evreii, erau cunoscuți sub denumirea de sudiți[4]. Sudiții erau locuitori autohtoni sau cetățeni străini aflați pe teritoriul Țării Moldovei sub protecția statelor europene. Evreii erau întâlniți în calitate de „sudiți" sau „protejați". „Protejații" erau de regulă persoane autohtone, strecurate sub o protecție străină sub fraudă sau abuz. Privilegiile supușilor străini erau de ordin economic (fiscal, vamale), juridic și personal (Mărieș 1985, 40). În anul 1828 din numărul total de 1424 supuși străini în orașele și târgurile Moldovei 300 erau evrei (Mărieș 1985, anexa VIII). Evreii s-au bucurat de sprijinul consulilor străini, ai căror protejați din punct de vedere juridic au devenit, dar și de cel al Domniei. Domnitorii au sprijinit negoțul practicat de evrei în Moldova, fiindcă îl considerau drept o îndeletnicire utilă, rentabilă și indispensabilă. Acest sprijin fiind motivat de taxele vamale achitate de negustorii evrei, care reprezentau sume importante pentru vistieria țărilor române.

Negustorii alogeni – greci, armeni, evrei, cauzau mari prejudicii nu numai negustorilor moldoveni, în număr mic, dar și populației sătești și orășenești, de la care procurau diferite mărfuri și produse alimentare. Generalul rus Kozacikovski scria în raportul „Descriere succintă a Basarabiei" că „... toate sferele comerțului au fost acaparate de greci și evrei care i-au oprimat pe moldovenii molatici și ursuzi în speculații și au devenit unicii negustori"[5]. Pe baza raportului lui Kozacikovski observăm atitudinea evreilor, grecilor și armenilor față de comerț: „...trebuie neapărat să fie evitate orice relații cu evreii, care sunt avizi, lacomi și foarte mult prigonesc poporul amăgindu-l la cântar... și, pe cât e posibil, și cele cu arendașii greci și armeni, mari meșteri de a transforma 500 de lei în 100 de mii în zece ani"[6].

În prima jumătate a sec. al XIX-lea evreii care erau deținători de prăvălii, cârciumi și hanuri, hoteluri și restaurante aveau în concesie perceperea diferitor prestații sau diverse ramuri ale venitului de stat, erau arendași de moșii și chiar dețineau diferite activități lucrative, dar cel mai important, dețineau monopolul comerțului mărunt, fiind de regulă intermediari între producători și negustori mari, ceea ce a determinat reputația proastă pe care o aveau în fața țăranilor, meșteșugarilor și moșierilor. Jefuind țărănimea prin cele mai diverse metode și aducând-o la sărăcie și disperare, iar moșierilor cultivându-le disprețul față de industrie și comerț, negustorii evrei au contribuit la distanțarea acestor două stări sociale, anihilând astfel formarea unei stări mijlocii a meșteșugarilor și a burgheziei comerciale naționale.

Negustorii evrei au avut un rol important în comerțul Moldovei cu guberniile ucrainene și ruse, fapt confirmat și de certificatele comerciale eliberate supușilor evrei de către administrația țaristă din Principate. În anul 1809 supusul moldovean evreul Avram Pereț împreună cu căruțașul Leiba au primit pașapoarte pentru afaceri comerciale, prin vama de la Movilău, în orașul Vilno[7], iar evreii Ițco Moșco împreună cu fiul său, Mihel Bențiiu și Șmul Mutu – în guberniile Vitebsk și Movilău[8]. Negustorii străini, beneficiind, în baza legii de la 1 ianuarie 1807, de comerțul liber, fără plata prestațiilor și taxelor în primele 6 luni[9], au găsit în Principatul Moldova condiții favorabile de activitate și surse sigure de îmbogățire. Nu întâmplător numărul negustorilor străini – evrei, greci, armeni și din guberniile ruse – va crește considerabil după anexarea Basarabiei la Rusia (1812). Privilegiile acordate de țarism au favorizat negustorii evrei, greci, armeni și pe cei din guberniile ucrainene și ruse.

După anexarea Basarabiei la Rusia mulți negustori evrei, ruși și ucraineni din Moldova și Muntenia și-au găsit refugiu în orașele Chișinău, Ismail, Reni, Bălți, Bender. Numai în martie 1817, 25 de negus-

[4] Cuvântul „sudit" provine de la latinescul sub-ditus – supus al unei puteri străine. Despre statutul sudiților în Țările Române a se vedea mai amănunțit în: Instituții 1988, 457-458.
[5] AIMSR, F. AM, inv. 182"a", cert. 7, f. 12.
[6] AIMSR, F. AM, inv. 182"a", cert. 7, f. 22-23.
[7] ANRM, F. 1, inv. 1, d. 1318, f. 21.
[8] ANRM, F. 1, inv. 1, d. 1318, f. 21, 62.
[9] ANRM, F. 75, inv. 1, d. 157, f. 42.

tori din Moscova, Ecaterinoslav, Tula, Nikolaev, Belgorod ş.a., care în perioada războiului ruso-turc din 1806-1812 au făcut comerţ în Ţările Române, după încheierea Păcii de la Bucureşti s-au transferat la Chişinău, unde au cerut viză de reşedinţă şi dreptul de a face comerţ în acest oraş[10].

În a doua jum. a sec. XVIII-lea evreilor li se atribuie un rol dominant în comerţul Principatului Moldovei. Cercetătorul Zane considera că, apariţia în Principate a unui număr considerabil de negustori, zarafi şi bancheri evrei, coincide cu epoca de mărire a producţiei, în acest sens ei nu au înlăturat atât negustorii autohtoni, cât au ocupat locurile noi.

Negustorii evrei au reuşit să ocupe aceste locuri datorită faptului că deţineau capital, ceea ce le dădea de la început superioritate faţă de negustorii indigeni. Deseori, însă, evreii imigranţi nu dispuneau de capital, deoarece imigrantul nu are de obicei avere şi caută o situaţie mai bună.

Lipsa capitalurilor evreilor o demonstrează şi faptul că ei acordau prioritate comerţului mic şi mijlociu. Boi-le-Comte comunica, în 1834, guvernului francez că în Moldova întreg comerţul de detaliu este în mâna evreilor (Hurmuzaki 1887, 313), iar în 1851 dintre negustorii Iaşului 70% sunt numai evrei (Analele 1915, 215-216).

Unii evrei au fost atestaţi documentar ca „falsificatori de mărfuri", vindeau mărfuri de calitate proastă, dar arătoase, „ca faliţi" sau „mufluzi"– cumpărau mărturii, falsificau semnături, depuneau mărturii false (Hâncu 1941, 43). De asemenea, „falsificarea monedelor sau aşa-zisul „calpunzalâc", se practica mai ales de evrei şi ţigani" (Condurache 1933-1934, 46). Cercetătorul Atanase N. Hâncu menţiona că, apariţia şi evoluţia francmasoneriei în Ţările Române „va servi mai târziu de instrument puternic în captarea cunoştinţelor naţionale pentru lupta de aservire economică şi spirituală a ţărilor româneşti de către jidovi" (Hâncu 1941, 43). D'Hauterive îi caracterizează pe evrei ca având „cea mai extraordinară figură care se poate vedea în vreun colţ al lumii, cu capul pătrat sus, ascuţit jos, acoperit cu o bonetă de blană neagră, ale cărei fire stau ridicate ca nişte ţepi de arici, de subt care atârnă doi zulufi de păr cât sunt de lungi, în timp ce spatele capului le este ras, ei mai au pe deasupra un cioc mic în vârful bărbiei, care le dă înfăţişarea unor capre de Angora, iar existenţa nemţilor în ţară face ca evreii să nu fie „cei mai mari şarlatani". Ei sunt preferaţi de nemţi pentru lucrările de stolerie, croitorie, ceasornicărie şi altele (D'Hauterive 1902, 354-355).

O caracteristică a negustorilor evrei este că evreul vrea clienţi, şi cât mai mulţi, şi pentru a-i obţine, el foloseşte cele mai variate metode şi mijloace. Însă pentru negustorii băştinaşi acest lucru era ceva anormal, pentru acea vreme, dacă azi e ceva cu totul natural, atunci ei nu căutau şi nu umblau după clienţi. Negustorul stătea liniştit în fundul dughenei lui scunde şi întunecoase, aşteptând netulburat clientela. „Actul comercial prin prestanţa şi calmul negustorului, prin încrederea cumpărătorului în marfa procurată, prin lipsa tocmelii, avea întrnsul ceva demn şi serios. Niciodată negustorul nu trebuia să-şi caute clienţi. Acest lucru era oprit de lege şi obişnuinţa sa. Că de când fac negustorie nu m-am ruşinat între negustori şi voi să nu mă ruşinez nici acum cu ajutorul lui Dumnezeu" (Iorga 1925, 108). Negustorul evreu nu recunoştea nici o tradiţie, însă pentru negustorii autohtoni negustoria era acoperită de demnitate şi prestanţă.

Negustorul băştinaş avea timp liber din belşug şi îl consacra cu dărnicie petrecerii, distracţiilor sau prietenilor. Alături de negoţ pentru ei erau mesele copioase „cu câte şapte-opt feluri", prietenii numeroşi, invitaţi mai totdeauna la amiază, plimblări pe-nserat cu trăsura, jocul de cărţi, seara ocupau în viaţa sa un loc pe care nimic nu l-ar fi putut înlocui (Iorga 1925, 127). În schimb, negustorul evreu refuza o viaţă de linişte şi de petreceri, pentru el comerţul este totul. El foloseşte mai multe mijloace pentru a-şi atinge scopul şi anume captarea clientelei curente, prin acostarea şi ademenirea trecătorilor, crearea unei noi clientele şi ieftinirea preţurilor. Pentru negustorul evreu orice trecător poate deveni un client (Zane 1930, 336-337).

Evreii sunt socotiţi în Moldova ca stăpânii comerţului ambulant. Ieftinirea preţurilor a fost unul din mijloacele eficiente pentru reuşita comerţului evreiesc. Evreii au putut vinde mai ieftin, pentru că au reuşit să obţină o reducere a costului de cumpărare. Economistul german Sombart consideră că negustorul evreu realizează o reducere a costului prin următoarele mijloace: cumpărarea mărfurilor de contrabandă, cumpărări de la oameni în criză, de la bancrutari, de la licitaţii, comerţ în stare de faliment (Sombart 1923, 192-193). Alte mijloace de a obţine profit era înşelarea la cântar, măsură, monedă, falsificarea calităţii

[10] ANRM, F. 5, inv. 1., d. 13, f. 662-664.

mărfii. Falsificarea calității mărfii se făcea prin amestecarea ei cu materii mai ieftine pentru a-i mări cantitatea. Scriitorul Lefebvre menționa că oricine cumpără de la un evreu trebuie „să verifice cu îngrijire cântarul, de la care el deservește, greutatea mărfii pe care i-o dă, banii pe care îi numără, facturile pe care i le face. Prețurile pot fi exagerate, cântarul fals, marfa falsificată, moneda alterată. Însă evreul nu-și alege în această privință niciodată clientul, el aplică metodele sale atât băștinașului, cât și străinului, dar îi reușește în special față de țărani. Aceștia sunt victimele lui de predilecție, pe care le înșeală la tot, monedă, greutate, socoteală” (Lefebvre 1858, 307-309).

În Moldova evreii fac cea mai mare parte din comerțul interior, țăranii nu fac comerț decât de prune, păpușoi, rachiuri, vinuri, piele, cânepă, in, funii, fân, produse ale vânatului și pescuitului, rogojini, ață, miere, fructe etc. Evreii, dimpotrivă, fac în orașe tot comerțul de mărunțișuri, ei se ocupă de vânzarea băuturilor spirtoase, pitărie, piei de miel și iepure, frânghii, șeie pentru cai ș.a. (Documente 1897, 114). Prin intermediul negustorilor evrei, anual se scoteau din Moldova 100.000 piei de iepuri, 100 de piei costau 50 de florini, astfel suma totală se ridica la 50. 000 de florini (Bogdan 1925, 77). Evreii se ocupau, de regulă, cu comerțul mărunt, majoritatea fiind precupeți. Cele mai vechi îndeletniciri ale evreilor sunt vânzarea de mărunțișuri, de alimente și de obiecte de purtat, apoi crâșmăritul, trămpăluitul, telalâcul[11], samsarlâcul[12] și zaraflâcul (Bogdan 1925, 179-184).

Stabiliți în târguri, negustorii evrei practicau cămătăria ca Novac „jidov de Eș”, Lupul și Iosip din același oraș, Iacob jidov din Roman, care intră în posesia unei dughene din Iași pentru o veche datorie de 600 lei ce o avea către el Ion „sucmănarul” din acest oraș, sau ca Herșul fiul lui Lupul jidov care, primind drept zălog tot o dugheană, îl împrumută, la 20 mai 1801, cu aceeași sumă, pe timp de 10 ani, pe fiul unui Nistor blănar, ei nu lipsesc nici din sate ca „jidovul din Cheșăni” care îi creditează pe răzeșii din Sărățeni cu dobânda obișnuită de 20% (Caproșu 1971, 39).

Nevoia de lux, bijuterii, haine și mobilă a boierilor îi face pe negustorii evrei să le satisfacă cerințele. Astfel, făcându-se legătura cu comerțul european. Însă negustorii evreii găsesc clienți și în masele largi ale populației autohtone prin vinderea rachiului la țărani. Boi-le Comte menționa în 1834 că în Moldova, evreii excelează în vinderea rachiului la țărani, cărora le excită pasiunea, printr-un mod special de a face comerțul (Hurmuzaki 1887, 132). Acest fapt este confirmat și de plângerea unor boieri într-un memoriu din 1835, prin care încercau să protesteze împotriva comercializării rachiului pentru țărani, deoarece le aduce mari dificultăți la plata dărilor, aduce la suferința agriculturii boierești, care nu se poate face fără vitele și instrumentele țăranilor, vândute pe rachiu (Hurmuzaki 1887, 550). Proporțiile pe care le-a căpătat comerțul cu rachiu se datora anume creditului. Boi-le Comte relata, că evreii reușesc să stimuleze patima țăranului pentru rachiu, datorită ușurinței cu care îl procură vânzarea pe credit (ibidem). Astfel, creditul mărunt evreiesc prinde la țărani ca și la târgoveți. Însă nu putem spune că vina pentru introducerea rachiului în țară o poartă numai evreii.

Activitatea negustorilor evreii a avut atât o contribuție negativă, cât și pozitivă asupra comerțului Principatului Moldova. Ei au făcut cunoscute noi forme și tipuri de comerț, iar prin activitățile lor comerciale și prin satisfacerea propriilor interese au contribuit la ruperea comerțului de tradiționalism, făcând cunoscut negoțul autohton cu formele și tipurile celui din apus. Evreii sunt cei care introduc comerțul de credit, cu ajutorul căruia pătrund adânc în sate. Creditul mărit a fost unul dintre cele mai prețioase procedee pe care ei le-au utilizat pentru captarea clientelei altui negustor, dar și pentru crearea unei noi clientele (Zane 1930, 346).

Negustorii evrei au jucat un rol important în cadrul relațiilor comerciale dintre Principatul Moldova și Imperiul Rus, prin practicarea activităților comerciale au contribuit și la constituirea elementelor incipiente ale burgheziei în Principatul Moldova. Cu toate că o parte dintre reprezentanții acestei etnii practicau contrabanda și alte activități ilegale, evreii au fost cei care au contribuit la introducerea formelor societății pe acțiuni, în special societățile de asigurare, aducând și o mare contribuție la răspândirea hârtiilor de valoare. Prin tehnica comerțului lor, manipularea capitalului realizat și metodele utilizate pentru a obține profit au fost cei care fără voința lor au contribuit la modernizarea formelor de producție și circulație a mărfurilor. Tot evreii sunt cei care fac cunoscut neamului românesc împrumutul de bani sub formă de camătă și organizarea sistemului de garanții.

[11] *Telalâc* – comerț ambulant de haine și obiecte vechi.
[12] *Samsarlâc* – intermediere; *samsar* – mijlocitor, intermediar în afacerile comerciale.

## Bibliografie


**Analele 1915:** Analele Parlamentare ale României, tom. XVII, II (Bucureşti 1915).

**Angelescu 1916:** N.I. Angelescu, Evoluţia economică a Ţărilor Româneşti. Vol. I. Economia familiară şi agrară. Economia orăşenească (Bucureşti 1916).

**Asandului 2003:** G. Asandului, Istoria evreilor din România (1866-1938) (Iaşi: Institutul European 2003).

**Bogdan 1925:** N.A. Bogdan, Din trecutul comerţului moldovenesc şi mai ales a celui ieşean (Iaşi 1925).

**Cantemir 1973:** D. Cantemir, Descrierea Moldovei (Bucureşti 1973).

**Cantemir 1986:** D. Cantemir, Descrierea Moldovei (Chişinău 1986).

**Caproşu 1971:** I. Caproşu, Camătă şi cămătari în Moldova în epoca fanariotă. Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D.Xenopol" VIII, 1971, 27-61.

**Cernovodeanu 1997:** P. Cernovodeanu, Evreii în epoca fanariotă. Magazin istoric s.n. XXXI, nr. 3 (360), 1997, 25-28.

**Codrescu 1852:** Th. Codrescu, Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale şi alte acte, din suta a XVIII-a şi XIX-a (Iaşi 1852).

**Condurache 1933-1934:** I.D. Condurache, Istoricul sistemelor monetare în Ţările Române până la 1867. In: Buletinul Societăţii Numismatice Române, anii XXVII-XXVIII, nr. 81-82 (Bucureşti 1933-1934), 27-59.

**Condurachi 1918:** J.D. Condurachi, Câteva cuvinte asupra condiţiei juridice a străinilor în Moldova şi Ţara Românească până la Regulamentul Organic (Bucureşti 1918).

**Constantinescu 2000:** G. Constantinescu, Evreii în România (Alba-Iulia-Paris: Ed. Fronde 2000).

**D'Hauterive 1902:** D'Hauterive Alexandre-Maurice Blanc de la Nautte Comte, Memoriu asupra vechei şi actualei stări a Moldovei presentat lui Alexandru Vodă Ipsilante Domnul Moldovei la 1787 (Bucureşti: Editura Academiei Române 1902).

**Djuvara 1995:** N. Djuvara, Între Orient şi Occident. Ţările Române la începutul epocii moderne (1800-1848) (Bucureşti 1995).

**Documente 1897:** Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki. Vol. X, 1763-1844, Documente adunate, adnotate şi publicate de N. Iorga (Bucureşti 1897).

**Furnică 1931:** D.Z. Furnică, Documente privitoare la comerţul românesc, 1473-1868 (Bucureşti 1931).

**Hâncu 1941:** A.N. Hâncu, Evreii în Ţările Româneşti (Bucureşti 1941).

**Hurmuzaki 1887:** Eu. Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria românilor, vol. XVII (Bucureşti 1887).

**Instituţii 1988:** Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar (Bucureşti 1988).

**Iorga 1910:** N. Iorga, Problema evreiască în cameră (Vălenii de Munte 1910).

**Iorga 1911:** N. Iorga, Breasla blănarilor din Botoşani (Bucureşti 1911).

**Iorga 1913:** N. Iorga, Istoria evreilor în Ţerile noastre (Bucureşti 1913).

**Iorga 1925:** N. Iorga, Istoria comerţului românesc (Bucureşti 1925).

**Iorgulescu 1926:** M. Iorgulescu, Istoria comerţului (Bucureşti: Ed. Ancora 1926).

**Izvoare 1990:** Izvoare şi mărturii referitoare la evreii din România, volum întocmit de L. Benjamin, M. Spielmann, S. Stanciu, prefaţă de Dr. Moses Rosen, cuvânt înainte de Gh. Platon (Bucureşti 1990).

**Kara 1997:** I. Kara, Contribuţii la istoria obştii evreilor din Iaşi (Bucureşti 1997).

**Lefebvre 1858:** Th. Lefebvre, Études diplomatiques et économiques sur la Valachie. II (Paris 1858).

**Mărieş 1985:** S. Mărieş, Supuşii străini din Moldova în perioada 1781-1862 (Iaşi 1985).

**Negruţi 1996:** E. Negruţi, Imigrarea evreilor în Moldova la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea. In: Itinerarii istoriografice (Iaşi 1996).

**Neumann 1996:** V. Neumann, Istoria evreilor din România. Studii documentare şi teoretice (Timişoara: Ed. Amarcord 1996).

**Pineles 1928:** J. Pineles, Istoria evreilor (Iaşi 1928).

**Rosenbaum 1947:** L. Rosenbaum, Documente şi note privitoare la istoria evreilor din Tarile Române (Bucureşti 1947).

**Schwarzfeld 1914:** Ed. Schwarzfeld, Din istoria evreilor: împopularea, reîmpopularea si întemeierea tîrgurilor şi a tîrguşoarelor în Moldova (Bucureşti 1914).

**Sombart 1923:** W. Sombart. Les Juifs et la vie économique. Traduit de l'allemand par l'autorisation de l'auteur par le Dr. S. Jankelevitch (Paris 1923).

**Tomuleţ 2002:** V. Tomuleţ, Politica comercial-vamală a ţarismului în Basarabia şi constituirea burgheziei comerciale (1812-1868) (Chişinău 2002).

**Tomuleţ 2012:** V. Tomuleţ, Colonii evreieşti din Basarabia în secolul al XIX-lea. In: V. Tomuleţ, Basarabia în sistemul economic şi politic al Imperiului Rus (1812-1868) Studii (Chişinău: Cartdidact 2012), 576-590.

**Zane 1930:** G. Zane, Economia de schimb în Principatele Române. (Bucureşti: Editura Casei şcoalelor 1930).

**Куницкий 1913:** П. Куницкий, Краткое статистическое описание Заднестровской области, присоединенной к России по мирному тракту, заключенному с Портою Оттоманской в 1812 г. (Санкт Петербург 1913).

**Мунтян 1971:** М.П. Мунтян, Экономическое развитие дореформенной Бессарабии. Ученые записки Кишиневского ун-та, т. 117 (Кишинев 1971).

**ПСЗРИ 1830:** Полное Собрание Законов Российской Империи, Собр. I, т. XXVIII, 1804-1805, отд. 1, №21547 (Санкт Петербург 1830).

**Скальковский 1850:** А.А. Скальковский, Опыт статистического описания Новороссийского края. Ч. I. (Одесса 1850).

## Jewish merchants' role in expanding trade relations between the Russian Empire and the Principality of Moldova in the late 18th and early 19th centuries

*Abstract*

The article highlights the importance of Jewish merchants' activity in maintaining and expanding trade relations between the Russian Empire and the Principality of Moldova at the end of the 18th century and the beginning of the 19th century. Many of the Jews involved in the Moldavian-Russian economic relations constituted a separate privileged category in the socio-economic life of Moldavian towns. The predominance of Jews in the domestic market of Moldova was due to the fact that under the imperial decree of 1804 the Jews were granted the right to live in 15 provinces of western Russia. They held in their hands the most important branches of trade: grain, alcohol, salt etc.

Despite the negative aspects of the Jewish merchants' activities, which hampered the development of the Romanian national commercial bourgeoisie, it is undeniable that it had a positive impact on the development of local production.

Through their business activities, Jewish merchants played an important role in trade relations between the Moldovan principality and the Russian Empire. Although some of the representatives of this ethnic group were involved in smuggling and other illegal activities, the Jews contributed to the introduction of joint stock companies, especially insurance companies, and contributed greatly to the spread of securities. Due to their methods of making a profit, they unwittingly helped to modernize the forms of production and trade. And it is precisely the Jews spread in the Romanian environment the practice of lending money at interest and guarantees.

## Роль еврейских купцов в расширении торговых отношений между Российской империей и Молдавским княжеством в конце XVIII - начале XIX века

*Резюме*

В статье освещается значение деятельности еврейских купцов в поддержании и расширении торговых связей между Российской империей и Молдавским княжеством в конце XVIII – начале XIX века. Многие евреи, участвовавшие в молдавско-русских экономических отношениях, составляли отдельную привилегированную категорию в социально-экономической жизни молдавских городов. Преобладание евреев на внутреннем рынке Молдовы объясняется тем, что в соответствии с императорским указом от 1804 года евреи получили право жить в 15 губерниях запада России. Архивные документы содержат богатый и разнообразный материал о деятельности еврейских купцов в Молдавском княжестве. Они держали в своих руках важнейшие отрасли торговли: зерном, спиртными напитками, солью и.т.д.

Несмотря на негативные стороны деятельности еврейских купцов, тормозившей развитие румынской национальной торговой буржуазии, нельзя отрицать, что она положительно влияла на развитие местного производства.

Осуществляя свою коммерческую деятельность, еврейские купцы сыграли важную роль в торговых отношениях между Молдавским княжеством и Российской империей. Хотя некоторые из представителей этой этнической группы занимались контрабандой и другой незаконной деятельностью, именно евреи способствовали введению акционерных обществ, особенно страховых компаний, и внесли большой вклад в распространение ценных бумаг. Своими методами получения прибыли они невольно помогли модернизировать формы производства и товарооборота. Именно евреи распространили в румынской среде практику займов под проценты и гарантии.

06.03.2014

*Irina Cereş*, Universitatea de Stat din Moldova, str. A. Mateevici, 60, MD-2009 Chişinău, Republica Moldova, e-mail: irinaceres@mail.ru